

Da li, zašto i u koju Europu?

Neven Šimac

e-mail: nevensimac@yahoo.com

UDK: 940:301.173

Pregledni rad

Primljeno: 12. rujna 2004

Prihvaćeno: 17. rujna 2004.

Nakon snažnih proeuropskih simpatija, posebice u prvo vrijeme borbe za neovisnost i međunarodno priznanje, dio se hrvatske javnosti – pa i one kršćanske, slično kao u nekim drugim zemljama kandidatima za Europsku uniju – znatno promijenio i utekao euro-skepticizmu, pače eurofobiji. Ovo, novo stanje upućuje na promišljanje mogućih putova za Hrvatsku, ali i za susjednu Bosnu i Hercegovinu. Jer napast neoliberalne, ekonomske i financijske globalizacije ne su sreće više samo europsku alternativu nego i sve naglašeniji zahtjev za trećim putem koji se prikazuje kao »neutralnost«, ali koji se sve jasnije iskazuje kao nacionalistički izolacionizam.

Prijeko je potrebno stoga pro-

motriti što pojedini od ovih triju putova znače politički, gospodarski i socijalno i koje su im moguće posljedice. Pritom nisu nipošto neutralna ni etička pitanja što ih postavljaju. Ovaj esej stoga upozorava na neke značajne činjenice koje mogu pomoći u iščitavanju signorum temporis. On, osim toga, nastoji razabrati pretežno zanemarene aspekte navedenih dilema te unijeti ponešto svijetla u sve emotivniju raspravu o kamo i zašto.

U tom smisli etički argumenti i održivost razvoja vojuju u prilog europske opcije, ali u njezinoj integracijskoj ukupnosti, a ne uskom usmjerenju prema »klubu bogatih«, tj. Europskoj uniji. Ti isti argumenti stavljaju u pitanje i poriču dva druga puta.

Ključne riječi: europske integracije, neo-liberalna globalizacija, izolacionizam, res publica, supsidijarnost.

Uvod i povod

Nakon petogodišnjega »privremenog rada« u Domovini, u Zagrebu i Sarajevu (1995-99), tijekom posljednjih pet godina radio sam u Poljskoj, Češkoj, Litvi i Letoniji na savjetodavnom poslu prilagodbe tih država-kandidata za Europsku uniju. Bio sam jedan

od brojnih savjetnika iz zemalja Petnaestorice, koje je EU bila angažirala, da pomažu izvršnim vlastima u vladama i državnim upravama – kandidata za EU oko prihvatanja i provođenja europskih norma, standarda i postupaka.

Živeći i radeći u Varšavi, Krakovu, Pragu, Vilniusu i u Rigi, susretao sam se s brojnim dužnosnicima i državnim službenicima, ali i s drugima, intelektualcima i zauzetim kršćanima u vjerničkim zajednicama. Bilo je među njima ljudi *starog režima*, ali i protivnika tog režima, mladih i starijih, ovih potonjih često ranjenih i invalidnih. Za razliku od mnogih svojih kolega, prije odlaska u ove zemlje, a i tijekom svojeg boravka tamo, trudio sam se informirati se o njihovoj kulturi, umjetnosti, gospodarskome stanju, političkoj povijesti... navlastito o razdoblju komunističke vladavine. Uz to, tijekom svojih boravaka u tim zemljama nastojao sam pratiti i razumijevati politička događanja, svjedočenja o prošlosti, o *preokretu* i o novom vremenu, koliko su mi to prilike i susreti dopuštali. Iskustvo življenja u Hrvatskoj u vrijeme komunizma, do 1966. te 1971.–1972., pa zatim života i rada u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini između 1995. i 1999. umnogome su mi olakšavali ovo razumijevanje.

Ne pretendiram da sam temeljito upoznao spomenute četiri zemlje, ali *volens-nolens* »ušao sam« u mentalitet ljudi, prepoznavao njihove reakcije, razumijevao njihove ambicije, strahove i rezerve. Jedno od bitnih pitanja s kojim sam se profesionalno susretao, a koje me je politički i vrijednosno živo zanimalo, bio je odnos prema Europi i europskim integracijama.

»Odnos prema Europi«... i »europskim integracijama«, kako to neodređeno i površno zvuči!? Jer ti se izrazi rabe i na ovim, hrvatskim i bosanskohercegovačkim stranama, s istom dozom neodređenosti. A da li baš neodređenosti? Ili pak, one posvuda znače jedno te isto, tj. odnos samo i jedino prema Europskoj uniji? I to, prema EU shvaćenoj ponajprije kao *ekskluzivnom klubu dobrostojećih*, u koji treba pošto-poto ući, i to samo zbog materijalnih prednosti, zbog *velikog kolača*, koji ova pretežito ekonomska udruga zemalja pruža svojim članovima.

Nije se baš svagdje sve svodilo na ovako flagrantno interesni pristup, ali posvuda je baš on snažno prevladavao. Bilo je ponegdje svijesti i o tome da se s *učenjem Europe* polako postaje *uredna država*, bilo je posvuda i ambicije da se nauči – *poslovati kao Europa*, ali sve se ipak svodilo na proizvodno-trgovačko-materijal-

ni aspekt rada i životnoga standarda. I posvuda se o takvoj Europi govorilo i njome bavilo – na engleskom jeziku i isključivo na engleskom, kao da ta nova *lingua franca* preteže brojem, izražajnim bogatstvom, ili nekom posebnom funkcionalnošću. S engleskim se, međutim, posvuda »šlepaju« još i anglo-saksonski pravni instituti (*Common Law*), ali i vrlo određeni idejni, rjeđe klasični liberalni, a češće neoliberalni ideološki pristup, a da je malo tko od kontinentalnih Europljana koje sam susretao bio svjestan što to »šlepanje« idejno, pravno, socijalno i institucionalno znači i donosi.

Neke druge Europe – one prava i demokratskih vrednota, kulturnog i duhovnog prostora, umjetnosti, bilo je posvuda – veoma malo! Malotko se, osim brojem zanemarivih skupina građana ili zauzetih kršćana, odnosno intelektualaca ili umjetnika, zanimao za te »druge Europe«. Zanimljivo je da se poput ovih *naših* – *strana* – *ovdje*, malotko zanimao i bavio drugim europskim integracijama, posebno onom Vijeća Europe, zvanog »predsoblja Europske unije«¹, o kojem su svi malošto znali i kroz koje su svi toliko brzo protrčavali da bi hrlili prema – navedenom *ekskluzivnom klubu*, odnosno – *velikom kolaču*...

Ali onda se u toj utrci prema »Europi« dogodilo nešto što me navodi da se na stranicama ovoga časopisa pokušam pozabaviti »eurodilemom«. Dogodio se najprije otpor prema prilagodbi ovom uspješnom, do sitnica organiziranom *ekskluzivnom klubu* koji je previše toga propisivao, premnogo toga ujednačavao te su ga mnogi doživljavali kao novu »ograničenu suverenost«. Taj je otpor izražavao frustraciju nacija koje u vrijeme komunizma nisu mogle odlučivati o sebi i koje su se na prvim koracima svoje državne samostalnosti i puta »prema Europi« susrele s potpuno zacrtanim i zadanim trasama, koje su počele doživljavati ako već ne kao »ograničenu suverenost«, ono barem kao »ograničenu punoljetnost«.

Tako je nastajao *euroskepticizam*, pače *eurofobija*, kao i na ovim, našim stranama. Ne posvuda s istih osnova, ali bilo je podosta sličnih pobuda u velikome broju zemalja kandidata za EU. Ove sumnje i nepovjerenje snažno su zahvaćali i kršćanske krugove. Suzdržanost, pače odbojnost nemalog dijela kršćana navlastito katolika prema »Europi« toliko su uzele maha da je postojao oz-

¹ Nepravredno zvuči ovo subalterno tretiranje prava i demokracije u odnosu prema ekonomiji i posebice trgovini.

biljni rizik od negativnog »katoličkog glasa« na referendumima o pristupu Europskoj uniji. A onda je došlo do neočekivanog rasplesa. Ustao je naime jedan Poljak, sadašnji Petrov nasljednik i prigodom svojih putovanja i obraćanja javnosti počeo upozoravati kršćane – katolike, *nove Europljane* na njihove vrijednosne i idejne korijene, na njihovo »očinstvo« i odgovornost u odnosu prema Europi. Papa Ivan Pavao II. počeo je snažno poticati na promjenu negativnoga stava i na »okretanje k Europi«.

I u Hrvatskoj je na sceni isti ili slični kompleks odbijanja Europe kao i u donedavnim zemljama kandidatima, i to usprkos činjenici da su u godinama prije prvih pluralnih izbora i rata protiv Hrvatske (1991-1995) i Bosne i Hercegovine (1992-1995), »povratak Europi« i modra europska zastava s 12 zlatnih zvjezdica bili prevladavajuća parola i simbol na *ovim stranama*.

Od tada je proteklo mnogo Save i danas toga znakovlja i parola više ne susrećemo. Hrvatska je postala član Vijeća Europe nakon duga i ponižavajućeg čekanja, dok su neke druge zemlje, poput Rusije, bile primljene bez mnogo teškoća, usprkos čečenskom i inom bremenu. Hrvatska je onedavna postigla i status kandidata za EU, ali rezerve prema »Europi« sve su glasnije. Ima tomu razloga, valjanih, ali i površnih. Ima nadasve neobaviještenosti, koje je, međutim, bilo i prije. Ima na kraju i dezinformacija, koje sustavno potiče čudna sprega dojučerašnjih »drugova«, privatizacijskih grabežnika i neoliberalnih nastasha/neofita, raznih monopolista i profitera, tribalne desnice i benignijih »ognjištara«.

U ovakvoj situaciji dobro je razmotriti koji se putovi i mogućnosti nude jednoj zemlji poput Hrvatske te Bosne i Hercegovine i koje su posljedice ovog ili onog izbora. Budi mi dopušteno pojednostavniti i razmotriti tri moguća puta, koji su više-manje posvuda bili *u optjecaju*. To je ponajprije put potpunog otvaranja ekonomske i financijske globalizaciji, zatim zatvaranja i »neutralnosti« te, na kraju, *povratka* Europi. No, prije negoli krenemo u razmatranja ovih triju pravaca, korisno je upozoriti na neke karakteristike i pravce razvoja današnjega svijeta.

Kamićci iz mozaika

U minulom stoljeću slika svijeta bitno se izmijenila. Najprije je Europa sredinom toga stoljeća počela rapidno gubiti na važnosti i

moći, nestalo je eurocentričnosti koja je karakterizirala, ako ne objektivno stanje, a ono barem našu svijest o važnosti ovog »kontinenta civilizacije i kulture«. Gospodarsku težinu i politički utjecaj Europe počele su preuzimati Sjedinjene Američke Države (SAD), koje su danas jedina svjetska velesila. A onda su se potkraj stoljeća na svjetskoj pozornici pojavila dva nova diva, Indija i Kina, važnost kojih se na kulturnom i civilizacijskom planu umnogome zanemarivala u Europi, okrenutoj sebi i *velikoj bari*.

Novo stoljeće bit će, izvan svake sumnje, *stoljeće Azije*, jer u Kini i Indiji već danas živi 2,4 milijarde duša, što je gotovo 40% svjetskog pučanstva. Ove dvije zemlje imaju već puno desetljeće snažnu stopu gospodarskog rasta i u Europi je slabo prisutna svijest o tome što taj rast iziskuje, primjerice na energetsom planu ili pak što on može uzrokovati na gospodarskom, ekološkom i političkom planu u desetljećima koja dolaze.

Podsjetimo, od današnje 6,2 milijarde ljudi, 61% živi u Aziji, 13% u Africi, u Europi tek 12%, dok ih je u Sjevernoj i Južnoj Americi 9%, odnosno 5%. Od ovog ukupnog broja, bijelaca je jedva 30%, dok je 70% ljudi druge boje kože. Svih je kršćana u svijetu tek 30%. Isto je tako pismenih tek 30%,² dok je onih sa sveučilišnom diplomom samo 1%. Toliko je otprilike i onih koji raspolažu osobnim računalom. Ono najskandaloznije jest to da gotovo 3 milijarde ljudi živi ispod praga siromaštva, tj. s manje od 2 eura na dan, da ih isto toliko nema električne struje, a 2,6 milijarda ljudi nema priključka na kanalizacijsku mrežu, dok više od milijarde *naših bližnjih* nema stalnog izvora zdrave pitke vode.³

Što se pak demografskih prognoza tiče, *Organizacija ujedinjenih naroda* je u novije vrijeme korigirala svoja predviđanja. S jedne strane, ona kazuju da do dugo najavljivane *eksplozije svjetskog pučanstva* neće doći. Po sadašnjim prognozama, godine 2025. na svijetu bi trebalo biti 7,8 milijardi duša, a 2050. ukupno 9 milijardi. S druge pak strane, pučanstvo razvijenog dijela svijeta i Europe stari i ne obnavlja se, pa će njihova i brojčana i gospodarska važnost nastaviti slabiti. Predviđa se da će godine 2070. na primjer

² Usputna napomena: ovih 3 puta po 30% nisu nipošto isti ljudi! Niti su svi kršćani bijelci, niti su svi oni pismeni...

³ V. upravo objavljeno zajedničko izvješće Svjetske zdravstvene organizacije i Unicefa – kolovoz 2004. Usp. na web-site SZO: www.who.int/water_sanitation_health.

pučanstvo Japana i Italije biti prepolovljeno, a sličnu promjenu valja očekivati i u Hrvatskoj, pa čak i u Bosni Hercegovini.

Od današnjih 190 zemalja svijeta,⁴ po kriterijima UN-a, 30 njih ubraja među bogate – s 9 360 i više dolara godišnjeg dohotka po stanovniku, 95 ih je među srednje bogatima (760 – 9 360 dolara *per capita*)⁵, a 65 je siromašnih, s manje od 760 dolara godišnje po stanovniku.

Ove razlike među zemljama u razvoju i u bogatstvu stalno se povećavaju, usprkos najavljivanim »*dobrim namjerama*« svjetskih foruma da se one smanje. Tako je godine 1977. dohodak *per capita* u SAD-u bio 40 puta veći negoli prosjek dohotka u siromašnim državama, a 24 godine poslije, tj. 2001. ova se razlika udvostručila i taj je dohodak bio 80 puta veći. Ukratko, bogati postaju sve bogatiji, a siromašni stagniraju ili postaju sve siromašniji.

Osim toga, bogati ni približno ne poštuju obvezu, koju su preuzeli u OUN početkom 70-ih godina prošloga stoljeća, a to je da će postupno povećati svoju *pomoć zemljama u razvoju* do 0,70% svog *brutto* društvenog proizvoda (BDP). Ta pomoć najprije nije (samo) ono što se obično misli, a to je poklon, tj. dar. Ona obuhvaća i darove i preferencijalne zajmove i druge oblike više ili manje uvjetovane pomoći. Usto, ona danas doseže jedva 45 milijardi eura godišnje, tj. nešto više od 0,20% BDP-a bogatih, umjesto obećanih 0,70%. Treba naglasiti da su zemlje Europske unije nakon Japana najvelikodušniji darovatelji i pomagatelji siromašnih... i dodati još jednu temu za razmišljanje: nevladine su organizacije predložile uvođenje jedne svjetske takse na kretanje špekulativnog kapitala, koja bi godišnje priskrbila stotinjak milijarda eura i bila kadra financirati razvoj nerazvijenih zemalja i njihove prijeke potrebe na području zdravstva i školstva.⁶

⁴ UN danas imaju 191 državu članicu.

⁵ Po procjenama UN-a za godinu 2003., među ovima su Hrvatska sa 6 398 dolara i Bosna i Hercegovina s 1 613 dolara godišnje *per capita*. V. <http://unstats.un.org>

⁶ Ovu taksu, nazvanu *Tobinovom taksom* po američkom nobelovcu-ekonomistu Jamesu Tobinu koji ju je predložio još 70-ih godina, promiču brojne građanske i nevladine udruge, ali joj se protive gospodari špekulativnog kapitala i neke države neoliberalne orijentacije. Tako upravo ovih dana (sredina rujna 2004.) francuska vlada zajedno s vladama Brazila, Čilea i Španjolske priprema u okviru OUN-a i njezinih *Ciljeva tisućljeća* prijed-

S druge pak strane, siromašne zemlje i dalje tonu u dugovima koje nisu znali ili nisu htjeli spriječiti oni koji su za to bili zaduženi, a to je u prvom redu *Međunarodni monetarni fond*. Imaju pravo međunarodne humanitarne organizacije i građanske udruge kad ističu da su siromašni – zbog strogih uvjeta i penala za kašnjenje – svoje dugove već »triput vratili«. I ne valja imati iluzija o tome što sve znače povremene konferencije i odluke o otpisivanju dugova. Ima u tome i ponešto dobrohotnosti, ali ima ponajprije interesa banaka i vjerovnika da se otarase »loših dugova« i tako povećaju vlastiti vjerovnički ugled (*rating*).

Odnos nejednakosti potvrđuje se i u međunarodnoj trgovini u kojoj udio Afrike iznosi tek 2%, dok samo 50 najjačih svjetskih tvrtki sudjeluje u svjetskoj trgovini sa 70% vrijednosti! Još se jedna važna promjena zbila potkraj prošloga stoljeća: nisu, naime, više države najjače ekonomije, jer među 100 prvih više od polovice (52) čine velike svjetske tvrtke, a manje od polovice (48) tih ekonomija čine države.

Ukratko, osnovni skandal našega vremena jest u navedenoj, svakim danom sve većoj razlici u nepravičnim odnosima u međunarodnoj trgovini i, posljedično, u tome što 1/5 svjetskog pučanstva raspolaže s 4/5 svjetskog bogatstva.⁷ Goruća pitanja što ih postavlja ova temeljna nejednakost jesu ova: je li ovakvo stanje ekonomski opravdano, je li ono politički izdrživo i je li ono moralno prihvatljivo?

Sve ove »sličice«, skupljene nasumce s velike panorame današnjega svijeta, izgledaju još zabrinjavajućije kad ih se razmotri u kontekstu dviju kontroverznih teorija našega vremena: najprije one Francisa Fukuyame, koja pretendira da je pobjedom (neo)liberalizma nastupio »konac povijesti«, a zatim one Samuela Huntingtona o neizbježnom »srazu civilizacija«.

log za uvođenje dviju taksa – na financijske transakcije i na trgovinu oružjem – za borbu protiv gladi i siromaštva u svijetu. Ovim se prijedlozima suprotstavljaju SAD, ali i vlade najvelikodušnijih darovatelja (Luksemburg, Nizozemska, Danska, Norveška, Švedska...) koje već izdvajaju više od 0,70% svojeg BDP za pomoć siromašnijim zemljama. V. dnevnik *Le Monde*, Pariz, 14. rujna 2004.

⁷ Na ovu veliku nepravdu počeo je upozoravati i James D. Wolfensohn, direktor Svjetske banke.

Ovakav »tekst i kontekst« morao bi živo interpelirati svakog humanista, a posebno svakoga kršćanina. U ovom okružju valjalo bi promatrati i navedene tri dileme, koje se nameću tranzicijskim zemljama, pa tako i Hrvatskoj te Bosni i Hercegovini. Krenimo stoga prema spomenutom raskrižju mogućih putova za ove dvije zemlje.

Prednosti i rizici od globalizacije

Neprijeporna je činjenica da svijet nikad do sada nije bio više otvoren, međusobno povezan i ovisan. Ne samo otvoren nego *padom Zida* i sve ujednačeniji i »globalniji« na mnogim područjima, posebice što se tiče svijesti o tome da demokracija, ljudska prava, očuvanje neobnovljivih prirodnih dobara, vrsta i okoliša ne smiju ostajati na milost i nemilost pojedinih zemalja, multinacionalnih kompanija ili osamostaljenog, špekulativnog financijskog kapitala.

Kad se spominje i razmatra današnja globalizacija – koja je toliko raznovrsna i raznolika da ju je teško i definirati – onda se počesto zaboravlja da se ona manifestira na prerasnim područjima – ne uvijek i najsretnije, pa tako i u nošnji, ukusima, zabavi, prehrani, umjetnosti, posebice u glazbi... Svi ovi aspekti globalizacije od kojih su neki nedvojbeno pozitivni, a drugi diskutabilni, pače štetni, prečesto se zaboravljaju, pa se pojam globalizacije svodi isključivo na ekonomsku, financijsku i računalno-informacijsku sferu.

Ekonomska i financijska globalizacija snažno su pak krenule naprijed sa 70-im godinama prošloga stoljeća, a svoj su zenit doživjele u sam suton stoljeća. Nije ipak to bila i jedina ekonomska globalizacija u povijesti. Prethodila joj je stotinu godina prije, prva globalizacija koja se, međutim, ticala mnogo manjega broja ljudi, pa se stoga i manje osjećala, tj. zapažala kao globalni fenomen. Tada se, barem u Europi, slobodno putovalo, trgovalo, poslovalo i tek Prvi svjetski rat zaustavlja taj proces da bi ga *Velika kriza* (1929.) potpuno prekinula. Države su se od tada bile ušančile u vlastite granice i podigle carinske i porezne prepreke trgovini i uvozu. Ova je zatvorenost ostala pravilom sve do 50-ih i 60-ih godina prošloga stoljeća.

Drugu globalizaciju omogućili su, s jedne strane, pregovori u okviru *Općeg ugovora o tarifama i trgovini* (GATT), odnosno

Svjetske trgovinske organizacije (WTO/OMC)⁸ koji dovode do znatnog snižavanja carinskih barijera i povećanja trgovine, a, s druge, prva potpuna liberalizacija i deregulacija na jednom od područja ekonomije, konkretno onom financijskog kapitala. Tako dolazi do snažnog ubrzavanja razmjene i povećavanja obujma trgovine, razmjene i ulaganja u svijetu. Posljedica te liberalizacije, odnosno deregulacije kretanja novca bilo je odvajanje rada od kapitala i osamostaljivanje kapitala koji postaje roba *kao – i – sve – druge*⁹. Njegovo slobodno, *volatilno*, tj. špekulativno kretanje i kratkoročno ulaganje i povlačenje, navlastito na deviznome tržištu, dovelo je već u više navrata do panike, a zatim do velikih kriza i propasti čitavih nacionalnih ekonomija¹⁰.

No, odlučujući poticaj i potpuno novo obilježje *drugoj globalizaciji* donose računalna tehnologija i internet. Zbog toga mnogi definiraju suvremenu, drugu ekonomsko-financijsku globalizaciju kao *otvoreno tržište + inernet*. Osnovni problem ove definicije nije u internetu, iako to novo sredstvo neslučenih mogućnosti itekako otvara brojna pitanja. Problem je u poimanju *slobodnog tržišta*, tj. najprije same *slobode* trgovanja, a zatim i *pravičnosti* u trgovanju. Potpunu liberalizaciju trgovine, tj. ničim ograničenu slobodu trgovanja zagovaraju oni koji su najuspješniji u proizvodnji pojedine robe ili pružanju usluga ili koji na različite

⁸ Od 1948 – GATT, a od 1995. ovu organizaciju nasljeđuje WTO.

⁹ Na jednom od pet vrsta financijskog tržišta, konkretno na tečajnome deviznom tržištu, najočitija je špekulativna uloga »novca-robe«. Na tom potpuno informatiziranom tržištu danomice se susreću ponuda i potražnja deviza u fantastičnom inosu od 1 500 do 1 700 milijardi dolara. Ekonomisti procjenjuju da se 90% ovih iznosa odnosi na špekulativni kapital koji »igra« na razlike u tečajevima pojedinih nacionalnih valuta na ovom ili onom tržištu. Usporedbe radi, navedimo da su ove sasma novčane transakcije i do 60 puta veće nego rezultati međunarodne trgovine u istom razdoblju, tj. u jednom danu.

¹⁰ Po analizama svjetski poznatih ekonomista kao što su Jeffrey Sachs s Harvardskog sveučilišta i nobelovac Joseph E. Stiglitz s Columbia sveučilišta, Tajland je potkraj 90-ih godina prošlog stoljeća bio prva žrtva špekulativnoga financijskog kapitala. Tajlandska je kriza zatim povukla u svoj vrtlog čitav niz zemalja jugoistočne Azije kao što su Indonezija, Filipini i Južna Koreja. Tako je došlo do, po nevolji glasovite, »azijske krize« koja je uzdrmala svjetski gospodarski sustav, pa su poslije krize zahvatile Rusiju, Južnoafričku Republiku, Meksiko i Brazil.

načine subvencioniraju vlastitu proizvodnju, odnosno izvoz. Ti isti zagovaraju i ukidanje svih zaštitnih barijera i namjerno zaboravljaju da se najveći broj današnjih bogatih zemalja razvio upravo s pomoću zaštite svoje proizvodnje i prepreka slobodnoj trgovini. Oni, uostalom, to čine još i danas, na primjer što se tiče poljodjelskih proizvoda i tekstila. Tako 30-ak najbogatijih zemalja svijeta¹¹ još uvijek obilato subvencionira svoje ratare i stočare. Svake godine te zemlje – a među njima su na prvome mjestu SAD, zemlje Europske unije i Japan – izdvajaju više od 350 milijardi dolara za subvencije svojim poljoprivredama. Na taj su način dohoci njihovih poljoprivrednika u prosjeku više od 30% veći nego što bi bili da svoje proizvode moraju prodavati po svjetskim cijenama.

Poljodjelski proizvodi i tekstil su pak osnovna, najčešće jedina roba kojom siromašne zemlje izlaze na svjetsko tržište, a tu se sudaraju sa zaštitnim barijerama bogatih, koje ne uspijevaju svladati. Opetovana obećanja o spuštanju/ukidanju tih barijera nisu do sada dala rezultata i od »dvaju velikih«. Europska unija je ta koja pokazuje više volje i dobrohotnosti od SAD da se barijere spuste te siromašni uzmognu prodavati svoje poljodjelske i tekstilne proizvode na tržišima bogatoga svijeta.

Druga teškoća siromašnijih zemalja jest u tome što je zaduženost najsiromašnijih 50-ak zemalja¹² previsoka i što se one ne uspijevaju riješiti tih dugova. One desetljećima plaćaju kamate na kamate i tako *de facto*, isplaćuju svoje dugove »po tri puta« kako to opravdano ističu humanitarne nevladine organizacije (NVO) i udruge. Skandal dugova najsiromašnijih jedan je od problema na koje stalno upozoravaju i vjerski autoriteti, posebice papa Ivan Pavao II, ali se njihovu otpisivanju protive neoliberalne snage i pojedine države, navlastito SAD.

Osnovna nejednakost – i u isti mah duboka nepravda – proizlazi iz činjenice da je međunarodna trgovina sve sličnija natjecanju na kojem vrhunski atletičari zahtijevaju da istu utrku, uz iste uvjete trče uz njih slabi, pače, kljasti natjecatelji. S druge strane, isti oni koji – zato što su snažni i uspješni – zagovaraju otvoreno tržište za svoje proizvode i usluge, sve više zagovaraju ideju da je *sve roba* i da je *sve za tržište*. Ovo »sve« znači i obrazovnje i zdravstvo i ljud-

¹¹ Članica Organizacije za ekonomsku suradnju i razvoj – OCDE / OECD.

¹² Pretežito iz supsaharske Afrike te manjim dijelom iz Azije.

ski genom i ljudski organi i svi lijekovi, pa i oni najnužniji siromašnima u situacijama sve težih i sve češćih pandemija...

Ova koncepcija *liberalizacije* svjetske trgovine samo je jedna od četiriju ključnih parola »novih liberala«. Druge tri su: *Što manje države*; *Ukidajte propise* i *Privatizirajte što više*. Te su parole potekle jednim dijelom od međunarodnih novčarskih institucija (MFI), posebno *Međunarodnog monetarnog fonda* i *Svjetske banke* koje su na krize u latinskoameričkim državama 90-ih godina odgovarale posvuda istim receptom neoliberalnih ekonomista. Skup ovih naputaka za tzv. *strukturne promjene* naziva se po sjedištu spomenutih dviju institucija – *washingtonskim konsenzusom*. Slabo je poznato međutim da su te dvije MFI zapravo *dionička društva* u kojima glavnu riječ vode većinski dioničari, a tu su ponajprije SAD, ali i bogate europske zemlje te Saudijska Arabija. Zbog toga ekonomist, nobelovac Joseph E. Stiglitz¹³ s pravom objašnjava ovaj *konsenzus* kao dogovor Državne riznice SAD-a i ovih MFI-a, tj. ponajprije kao sebični interes SAD-a koje ove iste naputke ne prakticiraju *kod – sebe – doma*, nego ih nameću siromašnjim državama preko navedenih MFI-a. Stiglitzu je teško ne vjerovati kad se zna da je ovaj vrsni *znalac – insider* godinama bio voditelj ekonomskog *teama* predsjednika Clintona, a zatim niz godina glavni ekonomist Svjetske banke.

Na ovaj način zastupnici neoliberalnih shvaćanja i interesa danas se u međunarodnim novčarskim i trgovinskim institucijama¹⁴ zalažu za liberalizaciju, deregulaciju i privatizaciju svih javnih usluga, navlastito zdravstva i školstva. Treba ipak kazati da se pod sve većim pritiskom javnoga mnijenja i sve umrežnijih NVO-a i gra-

¹³ Dobitnik Nobelove nagrade za ekonomiju godine 2001. V. njegovu posljednju knjigu, koja se bavi i ovom tematikom: *The Roaring Nineties*, New York, W. W. Norton, 2003.

¹⁴ Pojam *međunarodne financijske institucije* (IFI – International Financial Institutions) označuje ponajprije tzv. *Bretton-woodske institucije* osnovane potkraj Drugoga svjetskog rata, a to su *Međunarodni monetarni fond* (MMF) i *Svjetska banka* (SB). Prva od ovih ustanova zadužena je za pomoć državama u stabiliziranju njihovih valuta i osnovnih, makroekonomskih pokazatelja, dok je drugoj zadaća povoljnim zajmovima pomagati zemljama u razvoju. Najznačajnija međunarodna trgovinska institucija jest *Svjetska trgovinska organizacija*. Za razliku od MMF-a i SB-a, STO funkcionira po načelu *pariteta*, tj. svaki od njezinih 147 članova ima po jedan glas.

đanskih udruga i ova politika barem verbalno mijenja. Promjene prema većem poštovanju socijalnog aspekta osjećaju se kod *Sujetske banke* koja je sve otovrenija prema *glasu naroda*. Što se pak Svjetke trgovinske organizacije tiče, nakon zastoja u njezinu rada na spuštanju barijera, koji je uslijedio nakon ogorčenih demonstracija *građana svijeta* u Seattleu (1999.) i sve učestalijih osuda protekcionističkih mjera SAD-a, ova država na STO sve više gleda kao na »protuameričku, multilateralnu organizaciju, sličnu OUN-u« ...

Nije sporno da je liberalizacija ekonomskih odnosa u bivšim komunističkim državama neophodna ako se želi izići iz *dirigirane ekonomije* i omogućiti *slobodno tržište*, ali i ta liberalizacija ne može biti bez kriterija, jer ekonomija ima svoju neporecivu društvenu funkciju u kojoj *javni interes* i *opće dobro* imaju svoju korektivnu ulogu. Ni ekonomija ne može pretendirati na autonomnost od etičkih norma i osnovne humanosti.

Privatizacija podržavljenih sektora u spomenutim zemljama isto tako mora imati svoje društvene granice, jer gdje god preteže *javni interes* i potreba jamčenja *javnih usluga* svima, privatizacija mora prouzrokovati nejednakost građana i društveno teške posljedice. Dosta je navesti nesretnu privatizaciju britanskih željeznica, koja je, s jedne strane, zamijenila javni monopol privatnim, a s druge, izazvala čitav niz negativnih posljedica, jer je privatni kapital težio isključivo profitu, pa je zanemario ulaganja u sigurnost, što je dovelo do raubanja infrastruktura i voznog parka te do velikih prometnih nesreća. Sličan je primjer i prošlogodišnji kolaps opskrbe strujom u Kaliforniji, u SAD-u.

Deregulacija bi pak trebala ukidati one norme i pravila koji svojom birokratskom težinom sputavaju slobodu proizvodnje dobara i usluga te poslovanja i trgovanja. Ali i deregulacija ima svojih granica, posebno kad je riječ o sigurnosti ljudi (potrošača, korisnika usluga...) i jednakosti građana koje granice nije moguće prelaziti ako se ne želi ugroziti *javni interes*. Deregulacija financijskoga tržišta, rada banaka i velikih revizijskih tvrtki, kao i ukidanje računovodstvenih standarda, primjeri su štetne deregulacije. Tako velike afere, kao što slučajevi *Enron* (SAD, 2002) i *Parmalat* (Italija, 2003) samo pokazuju do kakvih katastrofa i gubitaka za zajednicu može doći zbog nerazboritog ukidanja pravila postupanja i ponašanja sudionika ekonomske utakmice.

Ovih nekoliko »sektorskih« primjera upozorava među ostalim, na dvije osnovne opasnosti koje nose sa sobom izvitopereni oblici ekonomske i financijske globalizacije: ukidanje svih prepreka (široka liberalizacija), tj. mjera umjerene zaštite može uništiti proizvodnju malih, novootvorenih nacionalnih ekonomija, a dokidanje svih pravila (potpuna deregulacija) može ih izložiti pohari financijskog kapitala i pohlepi velikih tvrtki grabljivica. Ne smije se zaboraviti, ponovimo to, da su se praktički sve danas bogate ekonomije i zemlje razvile zahvaljujući početnoj, ali i kasnijoj zaštiti svojih proizvodnih grana i sektora usluga, koji su tek postupnim snaženjem bili kadri podnositi i »nositi se« s vanjskom konkurencijom.

Globalizacija ima i drugih, ne manje važnih aspekata o kojima neće ovdje biti riječi, jer je važnije upozoriti, s jedne strane, na one koji su najpozitivniji, a, s druge, na one koji sa sobom nose najveće rizike. Tako ovdje neće biti govora o *digitalnoj frakturi*, o sve globalnijem i organiziranijem terorizmu i kriminalnoj trgovini, o nepravdama u *normalnoj* međunarodnoj trgovini, o onečišćavanju prirodnog okoliša i o klimatskim promjenama koje ono uzrokuje, o neodrživom razvoju i o uništavanju neobnovljivih bogatstava na koje potiču bezobzirnici neodrživog razvoja, a sve pod parolom *nevidljive ruke tržišta*¹⁵ koja bi sve imala uređivati ...

Zaključimo dakle: naveli smo neke aspekte globalizacije, e da bismo pokazali zašto, s jedne strane, treba pozdraviti brojne pozitivne aspekte globalizacije i koristiti se njima, a, s druge, zašto valja biti razborit i pružati otpor opasnim oblicima ugrožavanja nacionalnih ekonomija (*emerging markets*) i područja gospodarske djelatnosti koji se otvaraju međunarodnoj utakmici. Ukratko, stav apsolutnog odbacivanja globalizacije (*anti globalizam*) niti je opravdan, niti je razuman, ali je zato i te kako razložito boriti se za drukčiju, pravičniju globalizaciju (*alter globalizam*), koja bi bila na korist svima ili barem većini.

¹⁵ Taj pojam je prvi iznio škotski ekonomist Adam Smith (1723-1790), jedan od klasika ekonomske misli i ekonomskog liberalizma te utemeljitelj teorije po kojoj tržište kao *nevidljiva ruka* sve uravnotežuje i uređuje. Cf. na njegovo temeljno djelo *The Wealth of Nations* (Bogatstvo naroda) koje se zalaže, među ostalim, i za ukidanje državnih intervencija u gospodarskom sektoru.

Od neutralnosti do zatvaranja

U Hrvatskoj se sve češće čuju glasovi koji se protive ulasku u Europsku uniju sve u stilu: *A zašto ne bismo i mi mogli sami, poput Švicarske ili Norveške?* Ostavljajući trenutačno po strani razloge ovakvoga stava, valja podsjetiti da se nesklonost pristupanju Europskoj uniji pojavljivala i još uvijek postoji u dijelu javnoga mnijenja u državama koje su 1. svibnja 2004. postale punopravne članice EU-a, i to zbog veoma različitih razloga.

Jedan od njih – a u Hrvatskoj je to zacijelo isto tako slučaj – bila je ona temeljna frustracija građana koji su tek ostvarili/obnovili/oslobodili (se) vlastitu državu, a od kojih se odmah traži ustupanje dijelova suverenosti u korist šire zajednice, tj. EU-a. Pri tome su protivnici EU-a i te kako igrali na *cliché* – argument »ograničene suverenosti«. S njim je pod ruku išao i strah od novog, nepoznatog, ali i od *dovođenja – sebe – u – pitanje* kao i od dodira/okružja nove, nepoznate konkurencije.

Drugi od razloga ovomu stavu u Hrvatskoj je još snažnije zastupljen, a to je *neznanje* o tome što je to EU i koje su *obveze* koje ona implicira te koje *koristi* ona donosi državama članicama, odnosno koje *žrtve* zahtijeva od njih. Ovo su razlozi koje bismo mogli okvalificirati kao legitimne i priznate. Bilo je, međutim, posvuda i nepriznatih, skrivenih razloga koje se malo tko usudio javno ističati. Ovi su varirali od latentne ksenofobije, preko straha od reda, pravila i norma, zatim straha od gubitka *de facto* monopolnih položaja, pa sve do ideoloških, komunističkih ili nacionalističkih protueuropskih stavova.

Moglo bi se reći da su na hrvatskoj javnoj sceni prisutni svi ovi razlozi, ali tu su i neki posve specifični koje uvjetuje povijesni razvoj i osobitost hrvatskih prilika. U Hrvatskoj se antiglobalizacijske i protueuropske opcije pojavljuju kao »neutralističke« (*Pa, možemo mi i sami ! A zašto nakon Beča, Pešte i Beograda sad u – Bruxelles?*), ali još češće kao ksenofobske¹⁶ i nacionalističke¹⁷. Ne znam treba li podsjećati na kojim povijesnim zasadama počiva švi-

¹⁶ U doslovnom prijevodu, ksenofobija označuje strah od stranca, od stranoga, drukčijega!

¹⁷ Pisac ovih redaka ne drži da je moguće *spasiti* ovaj pridjev poistovjećujući ga s domoljubljem ili pak s legitimnom skrbi za dobro *nacije* u smislu *države*, odnosno ukupnosti građana kao političkog naroda. Izrazi »nacio-

carska neutralnost i kako se ta zemlja njome koristi. Isto tako ne znam treba li analizirati konjunkturane razloge nepristupanja Norveške Europskoj uniji, ali bi trebalo biti dovoljno ako se ustanovi da Hrvatska nema usporednih prednosti, ni povijesnih ni gospodarskih, ovih dviju zemalja.

Čini mi se da ovdje ipak valja reći koju o jednoj od opcija za koju bi malo tko u Hrvatskoj otvoreno digao ruku, ali koja je *volens-nolens* i te kako prisutna u javnom životu, bio on politički ili ekonomski. To je ono što bih »svetogrдно« nazvao *balkanskom opcijom*. Znam da je riječ Balkan opora, pače, odiozna »hratskom uhu«, ali želim precizirati da pod tim pojmom razumijevam ono što on uobičajeno označuje u svijetu, a to je skup karakteristika i načina ponašanja, koje je oblikovala / ostavila višestoljetna otomanska vladavina.

Politički se *balkanska koncepcija* u prošlosti iskazivala preko raznih oblika orijentalnih despotija, a ekonomski »fanariotskim« načinom poslovanja i trgovanja i hajdučke navade otimačine. Hrvati su se tijekom svoje povijesti na prostorima koje nastavaju susretali s *orijentalom despotijom*, Bizantom tijekom triju stoljeća u okviru »bizantskog temata« na istočnoj jadranskoj obali, a zatim s *institucionalnim i gospodarskim Balkanom* i s *osmanlijskom orijentalnom despotijom* kroz puna četiri stoljeća otomanske vladavine. Stvar su u velikoj mjeri zamrsili »*samoupravljačko naslijeđe*« i parola »*Snadi se, družo*«, koji su dodatno atomizirali odgovornost i pervertirali odnos prema društvenoj normi, tj. zakonu, ali i prema radu i prema zauzetosti.

Sve ovo naslijeđe jednostavno nije moguće nijekati. Ono je izbio u svojemu krajnjem i krvavom obliku ne samo u Drugome svjetskom ratu nego i na marginama obrambenog i osloboditeljskog rata u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini¹⁸ u prvoj polovici 90-ih godina minuloga stoljeća. I nije da među Hrvatima – pače, i među onima koji se kazuju kršćanima – nema snaga i ljudi koji se i te kako zna-

nalizam« i »nacionalistički« posvuda u svijetu imaju *negativnu* konotaciju zatvorenosti i suprotstavljanja drugima, različitim i stoga je besmisleno inzistirati na pokušaju njihova *spašavanja* i »pozitiviranja«.

¹⁸ Sjećate li se one crnogorske: »*Ogolismo, obosismo, a zima dođe, pa mi Knjazu počosmo i zamolismo – Malo da zaratujemo*« ili pak onog vica iz sredine 90-ih godina: »*Gdje će Đivo i Luca / Haso i Fata živjeti nakon rata? – Pa, u Crnoj Gori! – A zašto tamo? – Pa, tamo su im sve stvari!*«

ju *balkanski ponašati* ... i koji ne gledaju dobrim okom ni na koje pravilo ili zakon, bili oni hrvatski ili europski ili u isti mah i jedno i drugo. Nije li i danas u Hrvatskoj i u Bosni i Hercegovini i te kako prisutna težnja zaobilaženja norme, izuzimanja sebe od pravila, iznuđivanja, podmićivanja ... pa sve do gaženja osnovnih prava drugih, najčešće slabijih i nezaštićenijih ? I nije li upravo to – *Balkan* ?

Nije li, na kraju, baš ovakvo ponašanje jedan od osnovnih indikatora koji pokazuje na više protueuropsko, a nešto manje na anti-globalizacijsko raspoloženje? Jer, dio domaćih »*tycoona*«, često još donedavnih *drugova*, prilično dobro pliva u globalizacijskim marifetlucima neoliberalne inspiracije. A s njima pod ruku idu i svi oni kojima bi poštovanje pravila ili uvođenje pravične utakmice ugrozilo monopolni položaj ili izvanzakonsku zaštićenost koju uživaju. Ukratko, čini mi se da u mogućnost nekakve »neutralnosti« vjeruje tek naivna manjima, a da je jasno antiglobalizacijski orijentirana tvrda desnica. Pa iako protueuropsko raspoloženje niče iz *balakanskih* refleksa, iz *jugo-snalaženja*, ksenofobije i monopolnog položaja, ipak je osnovni uzrok *euroskeptizicma* u *neznanju* o tome što je danas Europa u svojoj raznolikosti te čemu služi, što zahtijeva i što donose njezine integracije.

Europa kao uređena globalizacija

Od rimskih vremena redaju se pokušaji »ujedinjavanja« europskog kontinenta, zapravo njegova osvajanja i podvrgavanja jednoj vlasti. Prvi mirni pokušaj postupnog, ali stvarnog povezivanja i ujedinjavanja kontinenta pojavio se sredinom prošloga stoljeća kao posljedica dvaju strašnih svjetskih ratova. Inspiracija i inicijativa za europsko ujedinjavanje bilo je i prije, posebice nakon Prvog svjetskog rata. One su dolazile od filozofa i javnih poslenika, zauzetih kršćana i poslovnih ljudi kao i državnika dviju tradicionalno suprotstavljenih država, Francuske i Njemačke.

Zanimljivo je primijetiti da je inicijativa za prvi konkretni oblici europskih integracija – one *Vijeća Europe* – ponikla u *civilnom društvu*, tj. u federalističkome *Europskom pokretu* koji se rodio nakon Drugoga svjetskog rata. Na svom *Kongresu Europe* u Haagu, u svibnju 1948., europski su federalisti zabrinuti za mir i demokraciju, predložili, pače, zahtijevali, osnivanje jedne međudr-

žavne političke organizacije demokratskih država, kao i sklapanje jednoga međunarodnog ugovora (konvencije) o zaštiti prava čovjeka. Trebalo je samo godinu dana da se doista osnuje *Vijeće Europe*, a manje od dvije godine da se redigira i potpiše *Europska konvencija o pravima čovjeka*.

Tadašnje prilike olakšavale su ovu, dotad neviđenu brzinu. Europa je, naime, samo tri godine prije bila izišla iz jednoga od najstrašnijih ratova u ljudskoj povijesti ... nakon što su iz krila »kršćanske Europe« bila iznikla sva tri totalitarizma i njihovi prirodni »derivati« – *industrijski genocid* i koncentracijski logori. Pri-sega »*Nikad više!*« još je uvijek bila na usnama mnogih, ali se preostali neporaženi totalitarizam, onaj komunistički, potrudio da mir kontinenta i svijeta opet dođe u pitanje. Naime, još od kraja Drugoga svjetskog rata bjesnio je građanski rat u Grčkoj gdje su komunisti, navlastito uspomoć Titova režima, pokušavali silom oružja osvojiti vlast, dok je godine 1947. *de facto* obnovljena komunistička internacionala pod krinkom *Informacijskog ureda komunističkih stranaka (Informbiro)*, a 1948. komunisti su pučem osvojili vlast u ondašnjoj Čehoslovačkoj. U Francuskoj i Italiji komunističke su partije prijetile građanskim ratom, pa se Europa opet našla nad ponorom rata.

U takvim okolnostima deset je demokratskih europskih država u svibnju 1949. *Londonskim ugovorom* osnovalo *Vijeće Europe*¹⁹ radi sprječavanje novog rata, da osnaže demokratsku stabilnost i da ostvare *što tješnju uniju članica* na načelima pluralne demokacije, prava čovjeka i prvenstva prava. Osnivači *Vijeća Europe* usmjerili su svoju djelatnost u tri pravca: na političke reforme putem pravnih normi, na gajenje i pomaganje kulturnih identiteta i raznolikosti te na traženje rješenja za različite vitalne probleme europskoga društva.

Rezultati ove prve »kvalitativne«, ali zanemarene i slabo poznate europske integracije danas su, nakon 55 godina njezina postojanja, impresivni: 45 država članica, među kojima Hrvatska i Bosna i Hercegovina, i više od 190 međunarodnih ugovora, tj. konvencija i protokola, od kojih je najznačajnija *Europska konvencija o pravima čovjeka*. Ovaj ugovor čini da su danas europski građani povla-

¹⁹ Belgija, Danska, Francuska, Irska, Italija, Luksemburg, Nizozemska, Norveška, Švedska i Ujedinjeno Kraljevstvo.

šteni s obzirom na sav ostali svijet, jer raspolažu nadnacionalnom, sudskom zaštitom ljudskih prava propisanih spomenutom konvencijom i njezinim dodatnim protokolima. Strasbourški *Europski sud prava čovjeka* sudi danas državama na osnovi tužbi pojedinaca i drugih država kad postoji sumnja da one uskraćuju osnovna ljudska prava bilo kojoj fizičkoj ili pravnoj osobi ili građanskoj udruzi²⁰ koja legalno boravi/živi na njihovu području.

Uz tu konvenciju, najpoznatiji međunarodni ugovori i norme *Vijeća Europe* još su ovi: *Konvencija o zabrani mučenja, nečovječnih ili ponižavajućih postupaka, Europska socijalna povelja, Okvirna konvencija o zaštiti nacionalnih manjina, Konvencija o lokalnim i regionalnim jezicima, Okvirna konvencija o suradnji lokalnih zajednica ...* Drugi se međunarodni ugovori VE bave raznim drugim temama: od socijalne sigurnosti, kulture, medija, umjetnosti, zaštite djece i majki preko slobode kretanja, suzbijanja korupcije, priznavanja diploma ... pa do represije terorizma i nezastarivosti zločina protiv čovječnosti ...²¹

VE se trudi oko svih vitalnih pitanja koja su tijekom proteklih pet i pol desetljeća zaokupljala građane europskih demokratskih država, a koja nisu u ovlasti neke druge europske integracije kao što su Zapadnoeuropske unije ili Europske Unije.

Zapadnoeuropska unija (ZEU) koja je isto tako jedna od europskih integracija – uostalom gotovo potpuno nepoznata i vidjet ćemo, svojom krivnjom zanemarena – nastala je iz jedne organizacije šire ovlasti²² na istom valu otpora sovjetskom i općenito komu-

²⁰ Što znači i vlastitim državljanima i strancima i apatridima i maloljetnicima i duševno poremećenim osobama... i tvrtkama i udrugama, pa čak i neformalnim skupinama građana.

²¹ V. web-site VE: <http://conventions.coe.int>

²² Iz tzv. *Bruxelleskog ugovora o suradnji na ekonomskom, socijalnom, kulturnom i na polju zajedničke obrane* iz ožujka 1948., koji ugovor je izmijenjen i dopunjen Pariškim protokolom od 23. listopada 1954. Tad ova organizacija nastoji poprimiti obrambeno i vojno značenje. Države-članice *Bruxelleskog ugovora* bile su te koje su navele SAD i Kanadu da 4. travnja 1949. sklope zajedno *Sjeveroatlantski savez*, kojem su prišle još Danska, Island, Italija, Norveška i Portugal, a iz kojeg je iznikao NATO/OTAN. Nakon toga je na francuski prijedlog – da se i Savezna Republika Njemačka (i Italija) na neki način integriraju u zapadnoeuropski sustav obrane i da se organizira europska vojska – stvorena u svibnju 1952. *Europska obrambena zajednica*. No, u kolovozu 1954. upravo francuska *Narodna*

nističkom presizanju,²³ i to kao organizacija za *zajedničku obranu*. Iako još uvijek postoji i iako je odigrala određenu, porilično ograničenu ulogu i u ratovima na području zemalja bivše Jugoslavije, ZEU nije dovela do obrambene integracije Europe, i to ponajprije zbog svojih porođajnih neuspjeha, za koje početnu odgovornost snosi protivljenje Francuske koje se samo pojačalo nakon dolaska na vlast generala de Gaulla godine 1958.

Europska integracija, za postojanje koje javnost na ovim, našim stranama zna i koja je utoliko najpoznatija²⁴ jest *Europska unija*, zajednica 25 država članica i 456 milijuna stanovnika²⁵. Ta je zajednica nastala jednom, u osnovi (i) kršćanskom inicijativom za postupnim pomirenjem između Francuske i Njemačke. Sve je krenulo u svibnju 1950. kad je Robert Schuman, tadašnji francuski ministar vanjskih poslova, predložio njemačkom kancelaru Konradu Adenaueru osnivanje prve europske zajednice za zajedničko upravljanje proizvodnjom i razmjenom ugljena i čelika. Pobjednička je Francuska tom gestom, samo pet godina nakon strašnog rata, pružila pobijeđenoj Njemačkoj ruku pomirnicu i ponudila osnivanje prve od triju budućih europskih ekonomskih zajednica. Bilo je u toj ponudi i evidentnog političkog interesa, bilo je i interesa za *europskim*, a ne »atlantskim putem«, ali bilo je i vjere u *Govor na gori* dvojice praktičnih kršćana, mirotvoraca, Schumana i Adenauera.

I brojni drugi *oci Europe* toga doba bili su zauzeti kršćani i borci pokreta otpora kao Alcide De Gasperi, Pierre-Henri Teitgen, Fernand Dehousse... Zamisao tih *otaca* bila je da se do mirnog, intere-

skupština odbija ratificirati ugovor o toj zajednici, pa zbog toga navedeni *Pariški protokol* ostaje kao jedina mogućnost integriranja zemalja poraženih u Drugome svjetskom ratu u europsku obranu..., ali znatno oslabljenu, jer s jedne se strane Francuska nastavlja protiviti naoružavanju Njemačke i obrambenoj integraciji, a, s druge, OTAN/NATO preuzima ulogu jamca europske sigurnosti.

²³ Prve njezine članice-osnivači bile su Belgija, Francuska, Luksemburg, Nizozemska i Ujedinjeno Kraljevstvo.

²⁴ Treba ovdje jasno naglasiti da se i EU *na-ovim-stranama* slabo poznaje. Zbog toga i uspijevaju nostalgici prošlosti, tvrdi desničari i krajnji ljevičari zavesti dio javnosti i promicati euroskepticizam i eurofobiju.

²⁵ Usporedbe radi, u SAD-u živi 292 milijuna stanovnika, Japan ih ima 127 milijuna, dok je Kina već dosegla broj od 1,3 milijardi duša, a Indija 1,1 milijardu.

snog približavanja demokratskih zemalja europskoga kontinenta može doći samo konkretnim, pa i malim koracima. Nakana *otaca* bila je isto tako utemeljiti te konkretne oblike suradnje na zajedničkim vrednotama koje bi trebale postupno dovesti do *što tješnje* političke suradnje i unije²⁶.

Kad se danas promotri to vrijeme nadahnuća i namjere, onda se vidi da se one nisu ostvarile. Nakon *Europske zajednice za ugljen i čelik* (1951)²⁷ stvorene su još *Europska ekonomska zajednica* (buduće *Zajedničko tržište*) i *Europska zajednica za atomsku energiju* (1957). Deset godina poslije (1967), te su tri zajednice ujedinjene u *Europske ekonomske zajednice* sa zajedničkim institucijama – Komisijom, Vijećem ministra i Parlamentom²⁸. Ali sve su te zajednice bile izrazito ekonomske, točnije, carinsko-trgovinske naravi, pa su i sljedeća proširivanja broja članica tih zajednica samo još više naglašavala njihovo gospodarsko značenje²⁹ koje se izražava preko *zajedničkih politika*, u prvi mah industrijsku – za ugljen i čelik – pa poljodjelsku, a potom »politike« i za druga gospodarska i trgovinska područja³⁰.

Ovlasti *Europskih zajednica* pokrivaju danas »četiri slobode«, tj. slobodu kretanja robe, usluga, ljudi i kapitala, što omogućuje postupan prelazak od »zajedničkog« k »jedinstvenom tržištu« koje se uspostavlja godine 1992. Te iste godine *Zajednice* odlučuju pro-

²⁶ Zanimljivo je primijetiti da formulaciju o uspostavljanju *neprestano sve tješnje unije* preuzima i Preambula nacrtu Ustavnog ugovora koji potkraj godine 2004. treba ratificirati 25 država članica EU-a.

²⁷ S Belgijom, Fancuskom, Italijom, Luksemburgom, Nizozemskom i Saveznom Republikom Njemačkom kao prvim članicama.

²⁸ U prvo vrijeme ovaj se parlament sastoji od delegata nacionalnih parlamenta, ali od 1979. njegove zastupnike biraju građani zemalja članica neposredno, za mandat od 5 godina.

²⁹ Godine 1973. Zajednicama pristupaju Danska, Irska i Ujedinjeno Kraljevstvo, 1981. Grčka, 1986. Španjolska i Portugal, a 1995. Austrija, Finska i Švedska. Dana 1. svibnja 2004. u EU su primljeni Cipar, Češka, Estonija, Letonija, Litva, Mađarska, Malta, Poljska, Slovačka i Slovenija.

³⁰ Pristup Velike Britanije *Zajednicama* samo pojačava njihov ekonomski karakter i ta se zemlja sustavno suprotstavlja političkom približavanju i mogućoj »federalizaciji« *Zajednica*. Rasprostranjeno je mišljenje, koje se stalno potvrđuje, da je ova država samo jednom nogom – *i to onom manje važnom* – u Europi, jer je drugom u »velikoj bari« i na njezinoj zapadnoj obali...

širiti svoje »politike« na monetarnu sferu i ustanoviti zajedničku valutu, euro, do čega dolazi 2002. godine,³¹ kad se osniva i *Središnja europska banka*.

Te 1992. godine, *Ugovorom u Maastrichtu*, države članice oprezno i skromno proširuju ovlast *Zajednica* i na pojedina neekonomska područja: najprije na neke aspekte obrane i sigurnosti te sudstva i unutarnjih poslova, pa se tako postupno rađa *Europska unija* (EU) kao donekle i politički oblik europskih integracija.

Tako se danas EU predstavlja kao zajednica država koja počiva na *tri stupa*. Prvi je *zajedničko područje* – tj. zajedničke gospodarske politike³² – na kojem se odluke, tj. europski »zakoni« donose posebnom *metodom zajednice* u okviru koje interveniraju tri osnovne institucije EU: *Komisija*³³, *Vijeće ministara* i *Parlament*³⁴. »*Drugi stup*« EU-a jest *vanjska politika i zajednička sigurnost*, o kojemu odlučuje isključivo *Vijeće ministara*. »*Treći stup*« odnosi se na *policijsku i sudsku suradnju u kaznenim stvarima*, pri čemu opet odlučuje samo *Vijeće ministara*. Ovakva podjela ovlasti jasno upućuje ne samo na pretežito i tradicionalno gospodarsko usmjerenje EU-a, nego i na njezino djelomice »konfederalno« značenje, tj. na još uvijek snažnu »zadnju riječ« država članica preko *Vijeća ministara vanjskih poslova*.

Zanimljivo je primijetiti da se od samih početaka ove europske integracije postavljalo pitanje kako odlučivati, treba li ovu ili onu materiju/ovlast – koja nije ugovorima *Zajednica* stavljena u isključivu ovlast EU-a – povjeriti *Zajednicama* ili državama članicama ili pak *zajednicama nižeg reda* (pokrajinama, općinama...). Počet-

³¹ Uvođenje zajedničke valute, eura, nisu prihvatile tri zemlje od tadašnje europske Petnaestorice: Danska, Švedska i Ujedinjeno kraljevstvo.

³² Ostalo je još pojedinih – i ne nevažnih – ekonomskih područja na kojima EU nema ovlasti, kao na primjer porezna politika i financijske usluge.

³³ Komisija koja se sastoji od 25 komesara zaduženih za pojedina područja ili politike, nema demokratskog legitimiteta – jer je Europski parlament samo potvrđuje. Komisija, međutim, ima velike ovlasti. Ona je, naime, *čuvarica Ugovora Zajednica* i ona ima monopol na sve zakonotvorne inicijative u okviru EU-a.

³⁴ Četvrta osnovna institucija jest *Sud pravde Europskih zajednica* koji stoluje u Luksemburgu. Druga, više savjetodavna tijela EU-a jesu *Ekonomski i socijalni odbor* te *Odbor regija*.

kom 90-ih godina³⁵ odlučeno je da kriterij razdiobe ovlasti bude *načelo supsidijarnosti* ili *pravične autonomije* koje je poteklo iz društvoevne etike Katoličke crkve³⁶. Po ovom načelu, EU treba odlučivati i preuzimati ovlasti samo na onim područjima na kojima može biti djelotvornija od država članica, odnosno pokrajina ili općina... Dakle i tu je jedna od demokratskih inspiracija došla iz krila Crkve kao što su brojna demokratska pravila (većine, kvoruma, ograničenje mandata...) potekla od pravila zapadnokršćanskih redovničkih zajednica. Sve je ovo naslijede, nažalost, slabo poznato čak i u redovima kršćana, a o nekršćanima da i ne zborimo.

Kršćanski korijeni Europe, ne samo vrijednosni i kulturni nego i inspiracijski (*oci Europe*) i upravo navedeni postupovni, normativni i institucionalni korijeni su neprijeporni i stoga je apsurdno da se ta jednostavna činjenica želi »gurnuti pod tapet«. ³⁷ Ono što je međutim važnije naglasiti zbog ovdašnjega uskog poimanja Europe jest to da su europske integracije *višestruke*, da su neke »vrjednije« od drugih (Vijeće Europe) i da zanimanje za samo jednu integraciju, *Europsku uniju*, svjedoči o isključivo interesnom pristupu i o odsutnosti zanimanja za ukupnost zajednica i oblika integracija europskog kontinenta.

Svrha ovoga kratkog i šturog prikaza EU-a jest u tome da podsjeti veoma sumarno, što EU jest i na kojim područjima djeluje. Razumljivo je da se državama koje su tijekom »*proljeća naroda*« stekle ili povratile svoju samostalnost postavlja pitanje i dilema treba li i zašto ići prema ovakvoj Europskoj uniji. »Najminimalističkiji« odgovor na to pitanje bio bi: zato što bolja zajednica ne

³⁵ Obvezu primjene načela supsidijarnosti uveo je tzv. Maastrichtski ugovor (1992), a pet godina poslije precizirao ju je tzv. Edinburški ugovor.

³⁶ Pojam i njegovu primjenu inaugurira i promiče enciklika pape Pija XI. *Quadragesimo anno*, iz godine 1931., kao reakcija na gaženje dostojanstva i slobode ljudske osobe te ukidanje prava »posredovnih zajednica« i obitelji od totalitarnih režima, tj. sovjetskog komunizma i talijanskog fašizma.

³⁷ Pri tome valja zamijetiti da su vrednote na koje se u svojoj Preambuli poziva »ustavni ugovor« kao i Povelja temeljnih prava – koja je sastavni dio »ugovora« – zapravo kršćanske vrednote. Isto se tako zaboravlja čl. 51/3 »ugovora«, po kojem *Unija, priznajući njihov identitet i njihov naročit doprinos, održava otvoren, transparentan i redovit dijalog s crkvama*. Ova se odredba već poodavno redovito prakticira, jer se Europska komisija redovito konzultira s koordinacijom biskupskih konferencija Katoličke crkve zemalja članica EU-a.

postoji, jer je »neutralnost« / izolacija neizvediva i jer perverzni oblici ekonomske i financijske globalizacije vode vrlo izglednoj propasti bilo na kraću ili na dulju stazu. Ali još i stoga što zatvaranje gura u ksenofobiju i nacionalizam, a navedeni oblici globalizacije u novi materijalizam i na rub pravičnosti.

Valja biti svjestan da i EU već dugo pati i od drugih vlastitih slabosti: u njoj kronično vlada deficit demokratskog legitimiteta³⁸, ona još uvijek nije odredila granice vlastita kontinenta³⁹, ona se već dvije godine spori u samoj sebi oko vlastite budućnosti i »ustavnog ugovora« koji je treba odrediti. EU »igra na žici« i što se tiče vlastite obrane u koju od pada Zida ulaže nedopustivo malo (upola manje nego SAD!), što od nje čini u isti mah gospodarskog diva i vojnog patuljka.

EU, pa čak i sve europske integracije daleko su od toga da budu savršene, ali nije li isto tako i sa samom demokracijom, posebice kad nju tek treba graditi. Sjećamo li se još one glasovite izreke Winstona Churchilla iz studenoga 1947., kad je za demokraciju rekao da je to »*the least bed of all of the systems of government produced out of human experience*« (najmanje loš od svih sustava vladanja proizišlih iz ljudskog iskustva) i da »... *it has been said that democracy is the worst form of government except all the others that have been tried from time to time*« (je rečeno da je demokracija najlošiji oblik vladavine, ako se izuzmu svi ostali koje se povremeno pokušalo provesti).

I kao što je demokracija »perfektibilna«, tako je i Europa u svim svojim integracijskim oblicima »usavršiva«. No, da bi se postigla bolja Europa, valja biti dio nje, odlučivati u ime svoje – i za čitavu zajednicu država, ukratko *sudjelovati* u njezinoj izgradnji. Jest da je novim zemljama članicama i njihovim narodima štošta

³⁸ Činjenica je da države još uvijek ostaju »prirodno mjesto« ostvarivanja i manifestiranja demokracije. EU niti ima odgovarajuće mehanizme za to niti osnovno političko jedinstvo koje bi omogućivalo da se jedna »megademokracija« mogne prakticirati na razini EU-a.

³⁹ Seže li Europa do Urala ili još i preko njega, da li u Kavkaz i dokle na Kavkazu? Treba li ona primiti u svoje članstvo Tursku koje se dio teritorija nalazi u Europi, a koju EU već 40-ak godina drži u neizvjesnosti? Na ta pitanja razni europski vođe odgovaraju na veoma različite načine, da i ne spominjemo verbalne *izlete* talijanskog premijera Berlusconija koji je samoinicijativno u EU pozivao Rusiju i Izrael.

»promaklo«, da je štošta u tom *preorganiziranom klubu* odlučeno bez njih, da se to često kosi s njihovim parcijalnim interesima, ali europske integracije još su daleko od izgrađenosti, posebice na područjima koja su danas od vitalne važnosti. A ovamo se ne ubraja samo sigurnost i suzbijanje terorizma, organiziranog kriminala i prerasnih zločinačkih trgovina nego i vitalna pitanja kao što su: prava čovjeka, kultura života, očuvanje prirodnog okoliša, solidarnost s najslabijima i najnezaštićenijima... A na ovim i mnogim drugim područjima Europa *bolje stoji* od drugih, njezin je pravni, ekonomski i socijalni model pravičniji, njezina je unutarnja solidarnost upravo primjerna, njezina vanjska pomoć slabijima veća je nego drugih, njezina spremnost na dijalog, multilateralnost i pravičnost međunarodnih odnosa i trgovine, kao i na zaštitu prirodnog okoliša je izraženija.

Osim toga, EU izdašno pomaže svima onima koji joj žele pristupiti. Nakon pristupa EU-u, države članice počinju i same pridonositi proračnu Unije i svake se godine objavljuje koliko je koja država pridonijela, a koliko je dobila od Unije.⁴⁰ Ali za čitavo vrijeme, dok jedna zemlja ima status kandidata, ona uživa značajnu novčanu pomoć raznih fondova Unije⁴¹ – i to je čisti dar koji se penje i na stotine milijuna eura. Zemlja kandidat uživa i pomoć brojnih stručnjaka koje EU šalje da rade zajedno sa službenicima javne uprave zemalja kandidata ili da im prenose potrebna znanja.

No, treba biti svjestan toga da je posao prilagodbe EU-u silno opsežan i težak. Pogriješit će se ako se misli da je dovoljno prevesti stotinjak tisuća stranica europskih pravnih tekstova (*sic!*) obvezne naravi⁴² i pretočiti ih u nacionalno pravo. Ali, zar nije već samo to upravo sizifovska zadaća? No, ono što je mnogo teže jest pretočiti u

⁴⁰ Tako je tijekom prošle, 2003. godine u omjeru prema svojem nacionalnom bogatstvu, najviše od EU-a dobio Portugal, dok je relativno najviše pridonijela Nizozemska. V. web-site EU: www.europa.eu.int.

⁴¹ Za institucionalni razvoj (državnih služba, javnih knjiga, sudstva, građanskoga društva, promocije prava...), za modernizirane poljodjelstva i ribarstva kao i za ruralni razvoj te na kraju za povećanje socijalne kohezije obnovom infrastrukture zaštite okoliša (vodoopskrba, pročišćavanje otpadnih voda, upravljanje otpadom, smanjivanje onečišćavanja...) i prometa (ceste, željeznice, luke, plovni putovi...).

⁴² *Ugovori-sutra Ustavni ugovor-uredbe* (regulations / règlements) i *odrednice* (directives), a da ne spominjemo pojedinačne odluke, preporuke...

praksu europska pravila i standarde, a to znači – postati *uredna država koja počiva na pravu i njegovoj primjeni*. A neće li upravo to biti najteže postići u državama u kojima pravo i pravda nisu na cijeni?

Ovaj posao prilagodbe dug je i mukotrpan. On se ne može apsolvirati u nekoliko godina. Ta nije li on u Poljskoj trajao 13, u Mađarskoj 12, a u Sloveniji 11 godina? Koja je to skrivena vrlina »našijenaca« po kojoj bi oni to obavili – brže od drugih? Je li to njihova marljivost? Ili ustrajnost? Ili savjesnost? Posao prilagodbe traži mnogo učenja⁴³, sustavnosti, korektnosti, *fair play*a, promjene mentaliteta i navika... On zahtijeva susretanje i suočavanje s drugima, djelotvornijima. On traži, na kraju, odricanja od dijelova *suvereniteta*, ali dobrovoljno odricanje. No, ni to odricanje nije tek odstupanje, jer se čitav *preneseni suverenitet* nastavlja *obavljati zajednički* u institucijama EU. Tako će sutra i hrvatski i bosansko-hercegovački predstavnici u institucijama EU-a odlučivati *u – ime* – *Unije* odnosno za sve, tj. i za svoju državu kao i za Španjolsku, Francusku, Poljsku, Litvu, Mađarsku... Odlučivati ne samo o postojećem proračunu i politikama, nego i o novim obvezama, propisima i područjima rada.

Ali jedno je sigurno i od toga nema bijega: onima koji se imaju pripremati za ulazak u ovu preorganiziranu udrugu država i pritom se njoj postupno *prilagođivati* valja ponuditi jedan drugi (isto tako) Churchillov poziv njegovim sugrađanima u Parlamentu u krvavu zoru Drugoga svjetskog rata, 13. svibnja 1940: »*I have nothing to offer but blood, toil, tears and sweat*« – Nemam ponuditi bilo što drugo doli krv, trud, suze i znoj.

Europske integracije traže sve od navedenog osim – krvi.

⁴³ *Učenja Europe* da, kao što je bilo potrebno i *demokraciju učiti!* A je li se doista *na-ovim-stranama* – učilo *demokraciju* ili se držalo da je dovoljno povremeno organizirati pluralne izbore i – eto demokacije?!

Résumé

Entrer en Europe et pourquoi?

A la suite de puissantes sympathies pro-européennes, notamment au début de la lutte pour l'indépendance et la reconnaissance internationale, une partie du public croate – y compris de celui chrétien – a, comme d'ailleurs dans d'autres pays candidats à l'Union européenne – considérablement changé et s'est tourné vers l'euro-scepticisme, voire vers l'europhobie. Cette nouvelle situation incite à la réflexion sur les voies potentielles pour la Croatie, mais aussi pour la Bosnie-Herzégovine voisine. En effet, la tentation de la mondialisation néo-libérale, économique et financière, n'a plus le choix européen comme seule alternative, mais encore la réclamation d'une troisième voie, qui est présentée comme « neutralité », mais laquelle se manifeste de plus en plus clairement comme un isolationnisme nationaliste.

C'est pourquoi il est indispensable d'examiner la signification de ces trois voies dans le sens politique, économique et social, ainsi que leurs conséquences potentielles. Les questions éthiques que posent ces choix ne sont nullement neutres. Cet essai indique donc certains faits majeurs pouvant aider à la lecture de ces *signorum temporis*. Il s'efforce en outre de discerner certains aspects plutôt négligés de ces dilemmes et d'introduire quelque lumière dans les discussions de plus en plus passionnées autour des questions *où et pourquoi*.

C'est dans ce sens que les arguments d'ordre éthiques ainsi que le caractère durable du développement militent en faveur de l'option européenne, mais dans son ensemble intégratif et non pas dans son orientation étroite en direction du seul « club de riches », c'est à dire l'Union européenne. Ces mêmes arguments remettent en question et contestent les deux autres voies.